प्रवेश सं० १५०३१   विषय: धर्मशास्त्रम्   क्रम सं०

नाम एकादशीनिर्णयः "निर्णयामृतस्थः"   ग्रन्थकार श्रीसूर्यसेन नरेश महेन्द्रः

पत्र सं० १-२१

श्लोक सं०   अक्षर सं० (पंक्तौ) ३७   पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११

आकार: ८.६ x ३.६   लिपि: दे.ना.   आधार: का.

वि० विवरणम् पू.   13920   सं.१७८३   ७.१६०५

पी० एस० यू० पा०—७७ एस० सी० ई०—१९५१—५० ०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रीगणेशायनमः ॥ अथैकादशीनिर्णयः । तत्र एकादशीतिथिरुपवासादिकर्मके एकादश्यां भुंजीतेत्युग्म
वाक्याद्यथैकादशीतु तीव्रशस्ता ॥ तथापि हेमाद्रिकालमाधवप्रपंचः प्रदर्शिष्यते । नन्वथैकादशीव्रतवि
षये नित्यत्वविधायकानि काम्यत्वविधायकानि च वाक्यानि बहूनि श्रूयंते । तत्र नित्यत्वे यथा । गरुडपु
राणे । उपोष्यैकादशी नित्यं पक्षयोरुभयोरपि । तथा सनत्कुमारोपि । एकादशी सदोपोष्या पक्षयोः शु
क्लकृष्णयोरिति । विष्णुरहस्येपि । एकादशी न भोक्तव्या यावदायुः सुवृत्तिभिरिति । आग्नेयपुराणेपि । उपो
ष्यैकादशी राजन्यावदायुः सुवृत्तिभिरिति । स्कांदेपि । एकादश्यामुपवसेन्न कदाचिदतिक्रमेदिति । विष्णु
स्मृतिरपि । एकादश्यां न भुंजीत कदाचिदपि मानवः । तथा । परमापदमापन्नो हर्षे वा समुपस्थिते । सूतके मृतके
वापि न त्याज्यं द्वादशीव्रतमिति । अकरणे प्रत्यवायोपि सनत्कुमारेण दर्शितः । यथा । न करोति हि यो मूढ एकाद
श्यामुपोषणं । स नरो नरकं याति रौरवं तमसावृतमिति । यथा । एकादश्यां मुनिश्रेष्ठ यो भुंक्ते मूढचेतनः । प्रति
ग्रासमसौ भुंक्ते किल्बिषं श्वादिविट्सममिति । तथा । मद्यपानान्मुनिश्रेष्ठ पातकं नरकं व्रजेदिति । एकादश्यां
न्नकामस्त्वपि स्वापिः सह मज्जति रौरवे नारदीयेपि । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । अन्नमाश्रित्य

१२ [illegible]

तिष्ठंति संप्राप्ते हरिवासरे। तानि पापान्युपास्ते त्रि भुंजानो हरिवासर इति। स्कांदपुराणेपि। मातृहा पितृहा चैव
भ्रातृहा गुरुहा तथा। एकादश्यां तु यो भुंक्ते पक्षयोरुभयोरपि॥ तथा। वरं स्वमातृगमनं वरं गोमांसभक्षणं।
वरं हत्या सुरापानं नैकादश्यां तु भोजनमिति। उपक्रम्य नारदीयेपि विष्णुरहस्ये दोष उक्तः। समादाय विधानेनैका-
दशीव्रतमुत्तमं। तस्य भंगं नरः कृत्वा रौरवं नरकं व्रजेत्॥ ॥इत्यादीनि नित्यत्वविधायकानि वाक्यानि॥ ॥
॥ ॥अथ काम्यत्वविधायकवाक्यानि। यथा विष्णुरहस्ये। यदीच्छेद्विष्णुसायुज्यं सुखं संपदमात्मनः। एकाद-
श्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि। कात्यायनोपि। संसारसागरोत्तारमिच्छेद्विष्णुपरायणः। ऐश्वर्यं संत-
तिं स्वर्गं मुक्तिं वा यद्यदिच्छति। एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि। इत्यादीनि काम्यत्वविधायका-
नि॥ एवं च सति एकादशीव्रतं नित्यत्वविधायकवाक्यश्रवणात् कारणेन त्वाद्यश्रवणाच्च किं नित्यं
किं वा काम्यत्वविधायकवाक्यश्रवणात् काम्यमिति। अत्र केचिदाहुः नित्यं काम्यमिति। नित्यत्वं नाम प्रत्यवाये-
ष्टत्वं काम्यत्वं च फलापेक्षत्वं तदेकस्यैव फलापेक्षत्वं तदनपेक्षत्वं च संभवति। भावाभावयोः सामानाधि- करण्यस्य
करणाभावात्। अतश्च एकादश्यां नित्यं काम्यं चेति व्रतद्वयं विधीयते। नन्वेकस्मिन्नेकादशीरूपे काले व्र- १
तद्वयमिदं नित्यकाम्यमिति पदे न नित्यं तदेव काम्यमिति कर्मधारयसमासस्यार्थः। न च ... गम्यते।

तद्द्वयस्य विधानमशक्यमिति चेन्न। कर्तृभेदेन शक्यत्वात्। तथा च। पूर्वामुपवसेत्कामी निष्कामस्तूत्तरां
सदेत्यनेन श्रूयते। एकत्र तेदिनद्वये विधानं कृतादिन्नोपपद्यते। तथा। एकादशीव्रतां गतिफलेपि जगद्दम-
द्वयं नित्ये काम्ये भक्त चतुष्टयमित्यादिभेदप्रदर्शितः। अतश्च निष्कामो नित्यविधिना नित्यैकादशीव्रतं कुर्या-
त्। सकामस्तु काम्यविधिना काम्यैकादशीव्रतं कुर्यादिति सिद्धं॥ ॥अथैकादशीव्रतेधिकारिणः प्रदर्श्यंते॥ अ-
त्राह कात्यायनः। अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यपूर्णाशीतिवत्सरः। एकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि। एवं
पक्षद्वयस्यैकादशीव्रतस्य सर्वत्र प्राप्तौ व्यवस्थाविशेषः। कात्यायनोपि दर्शितः। यथा। विधवाया वनस्थस्य
यतेश्चैकादशीद्वये। उपवासो गृहस्थस्य शुक्लायामेव पुत्रिणः। भुजेर्विशेषः ... सिद्धिस्तत्र ततो व्रतमिति।
अतस्तत्पक्षद्वये एकादशीव्रतं वनस्थयतिविधवाः कुर्युः विधवाया वनस्थयतिसमानधर्मत्वं। गारुडपुराणे
प्रोक्तं। यथा। पुनः प्रभातसमये घटिकैकादशी भवेत्। तत्रोपवासो विहितो वनस्थस्य यतेस्तथा। विधवायास्त-
त्रैव परतो द्वादशी न संदेह इति। सकामः पुत्रवान् गृहस्थः शुक्लामेवोपवसेत्। शुक्लायामपि ... शक्तिहीनमात्रं
कुर्यात्। तदुक्तं कूर्मपुराणे। एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि। वनस्थयतिधर्मोयं शुक्लायामेव सद्गृ-
हइति॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्कंदेपि। एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि। वानप्रस्थो यतिश्चैव शुक्लामेव सदा गृहीति। शुक्लै
कादश्यां पुत्रवान्गृही उपवासनिषेधः अशननिवृत्तिमात्रमेव कुर्यान्नोपवासमिति गम्यते। शुक्लै
कादश्यां पुत्रिणा उपवासनिषेधः। कूर्मपुराणे। संक्रान्त्यां कृष्णपक्षे च रविशुक्रदिने तथा। एकादश्यां न कु
र्वीत उपवासं च पारणमिति। अत्र पुत्रवानित्यनुषज्यते। कात्यायनोपि। एकादशीषु कृष्णासु रविसं
क्रमणे तथा। चंद्रसूर्योपरागे च न कुर्यात्पुत्रवान्व्रतमिति अतउपवासमित्यर्थः। गौतमोपि। आदित्ये
हनि संक्रान्तावसितैकादशीषु च। व्यतीपाते कृते श्राद्धे पुत्री नोपवसेद्गृहीति। नन्वेषु वचनेषु। तथा॥
एकादश्यां तु कृष्णायां संक्रमणे ग्रहणेपि वा। उपवासं न कुर्वीत गृही पुत्रधनक्षयात्। इति वाक्येषु संक्रान्ति
रविवारादियुक्तायां शुक्लैकादश्यामप्युपवासनिषेधः प्रतीयत इति चेन्न। संक्रान्त्यादिनिषेधस्य संक्रान्त्या
दिविहितोपवास विषयः। न तु तद्युक्तैकादश्युपवासविषयः। तदुक्तं जैमिनिना। तन्निमित्तोपवासस्य नि यास्तु कृष्ण
षेधोयमुदाहृतः। नानुषंगकृतो ग्राह्यो यतो नित्यमुपोषणमिति। तन्निमित्तस्य संक्रान्त्यादिनिमित्तस्योप
वासस्य निषेधः। नानुषंगः कृतः संक्रान्त्यादिसंयोगकृत न एकादश्युपवासे निषेधो ग्राह्यः। काम्यसंक्रान्त्यु २

भोजननिवृत्तेः पक्षद्वये एकादश्योरपि प्रतिपादितत्वात्। यथा। संक्रान्त्यामसितपक्षे चेत्यादिवाक्यै
र्निषिद्धोपवासनिषेधो न त्वन्यैकादश्युपवासविषयो भवतीत्यर्थः। अतएवासितपक्षैकाद ८२
श्यां पुत्रवान्गृही नित्योपवासं न कुर्वीत। काम्योपवासे तु विशेषो वक्ष्यते। नन्वेषु वाक्येषु शुक्लैकादश्या
मुपवासो निषिद्धः। ननु भोजननिवृत्तिकृता। तत्कथमुच्यते शुक्लैकादश्यामशननिवृत्तिमात्रमिति।
सत्यं कूर्मपुराणादिवचनबलात्। यथा। न शंखेन पिबेत्तोयं न खादेत्कूर्मसूकरौ। एकादश्यां न भुंजी
त पक्षयोरुभयोरपि। विष्णुधर्मोत्तरेपि। स ब्रह्महा स गोघ्नश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः। एकादश्यां च यो भुं
क्ते पक्षयोरुभयोरपीत्यादिवाक्यैः कृष्णपक्षे उपवासनिषेधात् शुक्लामेव सदा गृहीत्यादिवाक्यैः शुक्लैका
दश्यामुपवासविधानान्नावसरो गृहिणः शुक्लैकादश्यामुपवासव्रतं कार्यं। कृष्णैकादश्यामशननिवृ
त्तिमात्रमिति सिद्धं। शयनीबोधन्योर्मध्ये तु कृष्णैकादश्यामप्युपवासव्रतं कार्यं गृहस्थमात्रेण। तदुक्तं। शयनी
बोधनीमध्ये या कृष्णैकादशी भवेत्। सैवोपोष्या गृहस्थेन नान्या कृष्णा कदाचनेति। पुत्री नोपवसे
द्गृहीति। पुत्रवतो गृहस्थस्य कृष्णैकादश्यामुपवासनिषेधात्सोपि शयनीबोधनीमध्ये कृष्णैकादशीषु
[illegible]संकल्पयित्वोपवासं कुर्यात्। तदुक्तं अनंतभट्टीये। उपवासनिषेधे तु [illegible] प्रकल्पयेदिति॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मश्यं च विद्वद्विषये दर्शितं । अविद्वन्मनुष्याणां तु पयोऽधिकं पाने वा सतदेवास्य ममायः द्वपवासस्य सौमवोदि
ता । वायुपुराणे । त्वत्रैव विशेष उक्तः । नक्तं हविष्यान्नमनोदनं वा फलं तिलाः क्षीरमथांबु चाज्यं । यत्पंचगव्यं य
दि वापि वायुः प्रशस्तमत्रोत्तरमुत्तरं चेति । यानि पुनर्यथोत्तरे दक्षिणे वायने परिक्रान्तितो तु स्वं पुण्यमवा
प्नोति द्वादश्योभयोरपाति । तथा । सोमसूर्यग्रहे पुण्ये पर्वे वसुतिथिः स्मृतौ । तथा सितासिते पुण्ये द्वादश्यौ
विष्णुतुष्टिदे इति । कूर्मपुराणनारदीयपुराणादिवाक्यानि पक्षद्वये उपवासविधायकानि तानि यतिवानप्र
स्थविषयाणि ज्ञेयानि । कूर्मे विशेषानभिधानात् । अन्यथासुत्रामेव सदा गृही । त्यादिवाक्यविरोधः स्यात् ।
अयं नित्यैकादश्युपवासनिर्णयो गृहस्थस्य काम्ये तु कामनानुसारेण निर्णयः । संतिवोभयैकादश्युपवासे
न्यतरैकादश्युपवासे च भिन्नानि फलानि । यथा कूर्मपुराणे । यदीच्छेद्विष्णुसायुज्यं श्रियं संततिमात्मनः । ए
कादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि । गोभिलोपि । एकादश्यां सिते पक्षे यश्च कुर्यादुपोषणं । स विष्णुलोकं व्र
जति लक्ष्मीपक्षे विष्णुसन्ततिः स्यादिवाक्ये फलविशेषाभिधानात् तत्फलापेक्षयोभयैकादश्योरन्यतरैकाद आसक्त
श्यां वा काम्योपवासं कुर्यादित्यलमतिविस्तारेण ॥ ॥ अथोपवासस्वरूपं निरूप्यते । तदुक्तं विष्णुधर्मो ३

त्तरे । उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह । उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जित इति । अत्र पापेभ्यो
निवृत्तस्येत्युक्तं । कानि तानि पापानीत्यत्र सुमन्तुराह । विहितस्याननुष्ठानमिंद्रियाणामनिग्रहः । निषिद्धसेव
नं नित्यं वर्जनीयं प्रयत्नत इति । हारीतोपि । पतितपाखंडिनास्तिकादिसंभाषणानृतास्लीलादिकमुपवास
दिने वर्जयेदिति । विष्णुपुराणे । तस्मात्पाखंडिभिः पापैरालापस्पर्शनं त्यजेत् । विशेषतः क्रियाकाले यज्ञादौ
चापि दीक्षित इति । कूर्मपुराणे । बहिर्यामांत्यजान्सूतिं पतितं च रजस्वलां । न स्पृशेन्नाभिभाषेत नेक्षेत व्रत
वासर इति । पाखंड्यादिस्पर्शनदर्शनविषये प्रायश्चित्तमपि विष्णुपुराणे एवोक्तं । यथा । स्पर्शने च नरः स्नात्वा
शुचिरादित्यदर्शनात् । संभाष्य तान् शुचिषदं चिंतयेदच्युतं बुधः । तेषामालोकनात्सूर्यं पश्येत मतिमान्नर इति ।
शुचिषदं शुद्धिप्रदं । विष्णुधर्मोत्तरेपि । असंभाष्यान्सभाभाष्य तु जस्य सितवादनं । आमलकं वापि पारणे
प्राश्य शुध्यतीति । गुणैः सहवास इति चोक्तं । तत्र गुणाश्च विष्णुधर्मोत्तरे एवोक्ताः । यथा । तज्जप्यं जपनं ध्यानं तत्कथा
श्रवणादिकं । तदर्चनं च तन्नामकीर्तनश्रवणादयः । उपवासकृतामेते गुणाः प्रोक्ता मनीषिभिरिति । तच्छेदेन
नानाप्रकारांतराणि विष्णुरेवाभिधीयते । ॥ अथोपवासकृतां नियमा उच्यंते । उपवासव्रते दंतधावनहिंसां

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

चौर्यमनृतमसकृज्जलपानं सकृत्तांबूलभक्षणं स्त्रीसंयोगं दिवास्वापं मांसं च वर्जयेत्। तदुक्तं वृद्धवसिष्ठेन। उपवासे
तथा श्राद्धे न खादेद्दंतधावनं। दंतानां काष्ठसंयोगो हंति सप्तकुलं नर इति। उपवासादिषु दंतधावनं काष्ठनिषेधेनुकल्पो
व्यासेनोक्तः। यथा। अलाभे दंतकाष्ठानां निषिद्धायां तिथावपि। अपां द्वादशगंडूषैः पत्रैर्वा दंतधावनमिति। दंतधावने
प्रायश्चित्तं विष्णुधर्मे प्रोक्तं। श्राद्धोपवासदिवसे खादित्वा दंतधावनं। गायत्र्याः शतशः पूतमंबु प्राश्य विशुध्यतीति।
हिंसाचौर्ययोः प्रायश्चित्तं। स्मृतिसंग्रहे प्रोक्तं। स्तेनानृतिकयोः सर्वं सत्यास्तेनं चाहिंसनं। प्रायश्चित्तं व्रती कुर्याज्जपे
न्नाम्नां शतत्रयमिति। नाम विष्णुनामानि। मिथ्यावाददिवास्वापासकृज्जलपानेषु प्रायश्चित्तं कात्यायनेनोक्तं। मिथ्यावा
दे दिवास्वापे बहुशोंबुनिषेवणे। अष्टाक्षरं व्रती जप्त्वा शतमष्टोत्तरं शुचिरिति। अष्टाक्षरं तु ॐ नमो नारायणा
येति। तांबूलचर्वणस्त्रीसंभोगमांसभक्षणेषु पैठीनसिना प्रायश्चित्तमुक्तं। तांबूलचर्वणे स्त्रीसंभोगे मांसनिषेवणे।
व्रतलोपे न चैलुप्तौ तत्समाव्रजुजिबर्जनमिति। अत्र सामान्येन स्त्रीसंभोग इत्युक्तेपि स्वदारेषु ऋतुगमनादिषु व्रतलोपो
नास्ति। तदुक्तं कात्यायनेन। रेतःसेकात्पूर्वं स्त्रीसंभोगमतेन्यत्र तपः स्मृतमिति। रेतःसेक ऋतुकालेगर्भाधाननिमि स्वकृ
तंतः। तथा च तत्संभोगं वर्जयित्वान्यत्र संभोगो व्रतस्य लोप इत्यर्थः। ऋतुकालेपि षोडशी निशा तदतिक्रमेपि दोषश्रवणात्। ४

अन्यनिशासु व्रतदिवसे नाहदेपि गर्भाधाने षोडशनिशापर्यंतं ऋत्वंतरेपि कर्तुं शक्यत्वान्नातिक्रमदोषश्र
तस्य षोडशनिशात्मक एव ऋतुकाले रेतःसेके व्रतभंगो नास्तीत्यर्थः। स्वदारव्यतिरिक्तासु प्रेक्षणस्पर्शादिभिरपि
ब्रह्मचर्यभंगो भवति। यथा। स्त्रीणां संप्रेक्षणात्स्पर्शात्ताभिः संकथनादपि। भिद्यते ब्रह्मचर्यं तु स्वदारे ऋतुसंगमा
दिति। अत्र संप्रेक्षणादिकं सरागमेव। अतश्च मात्रादिनुल्पदर्शनेन दोषः। ऋतुसंगमादिति ऋतुरपि षोडश्या नि
शायाः अर्वाचीनः सावकाशात्। एवं ऋतुकालोक्षेपः। अन्यथा कायवचनविरोधः स्यात्। अतश्च स्वदाराणां स्प
र्शनादिभिरपि ब्रह्मचर्यभंगो नास्तीत्यर्थः। मांसविषये व्यासेन विशेषो दर्शितः। वर्जयेत्पारणे मांसं व्रताहे प्यौष
धं सदेति। औषधार्थत्वमपि मांसं व्रताहे वर्जयेदित्यर्थः। उक्तनियमसहितः प्रातःस्नानानंतरमुपवासमंत्र
स्वसत्त्वोपवासं कुर्वीत। तत्र निर्विघ्नमनसैव मंत्रेण संकल्पयेत्। मंत्रश्च। एकादश्यां निराहारः स्थित्वाहमपरे हनि।
भोक्ष्येहं पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युतेति। कात्यायने तूपवासे जलपूर्णं ताम्रपात्रं हस्ते न गृहीत्वोदङ्मुखः सन्पूर्वो
क्तमंत्रेण संकल्पमुच्चरेत्। तदुक्तं देवलेन। गृहीत्वौदुंबरं पात्रं वारिपूर्णमुदङ्मुखः। उपवासं तु गृह्णीयाद्यद्वा
संकल्पयेद्बुधः। इति। अत्र यथा संकल्पयेदित्यनेन संकल्पानां बाहुल्यं द्योत्यते। अतश्च कृष्णादिपदाभावेपि त्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

यं काम्योपवासविधिरिति ज्ञायते। नित्ये संकल्पभेदाभावात्। यथासंकल्पये दिवसं सगतं स्यात्। अथोपवा
सनियमे नित्यकाम्यभेदेन विशेषांतरमुच्यते। नित्योपवासे केवलमेकादश्यां सायंप्रातर्भोजनं वर्जये
त्। दशम्यां द्वादश्यां नैकभक्तनियमः। तदुक्तं कात्यायनेन। सायमाद्यंतयोरह्नोः सायंप्रातश्च मध्यमे। उप
वासफलं प्रेप्सुर्जह्याद्भक्तचतुष्टयमिति। अत्र फलप्रेप्सुरित्यनेनैवास्य काम्यत्वं ज्ञायते। काम्ये एव विशेषांत
रं कात्यायनेनोक्तं। अष्टाक्षरेण मंत्रेण त्रिर्जप्तेनाभिमंत्रि[illegible]तां उपवासफलप्रेप्सुः पिबेत्पात्रगतं जलमिति।
काम्योपवासे दशम्यादिदिनत्रये कांस्यादीनि वर्जयेत्। तदुक्तं मत्स्यपुराणे। कांस्यं मांसं सुरां क्षौद्रं तैलं वितथभा
षणं। व्यायामं च प्रवासं च दिवास्वापं च मैथुनं। शिलापिष्टं मसूरं च दशम्यादिषु वर्जयेत्। इति। विष्णुधर्मोत्तरे
पि। कांस्यं मांसं मसूरं च चणकं कोरदूषकं(?)। घृतं मद्यांबुपानं च फलप्रेप्सुर्विवर्जयेत्। इति। अत्र मांसमद्ययो
र्येषामेव प्राप्तिस्तेषामेवायं निषेधः। अन्येषां तु प्राप्त्यभावान्न निषेधः। अंबुपानमपि तन्निषिद्धं स्कंदपुराणे। कांस्यं मांसं म आदक्क ५
सूरं च चणकं कोरदूषकं। शाकं मधु परान्नं च त्यजेदुपवसन् स्त्रियमिति। शाकमधुपोदकं। अत्र पारणस्य बहि ५
रंतःशोधनं प्रायश्चित्तं कृत्वा कार्यः। तत्रायं मंत्रः। शारीरमंतःकरणोपघातं वाचाश्रितं स्पृष्टमगाननशेषं। शमं नयत्वा

(अथ मे दशमीभ्यानंतौ हृदि संस्थितो विभो। अंतःशुद्धिं बहिःशुद्धिं शुद्धो धर्ममयो मतः। स करोतु ममैतस्मिंश्चिरे
वास्मि सर्वदेति। अनेन मंत्रेण शुद्धिं कृत्वा नियमोपेत उपवासं कुर्यात्॥ ॥१२॥ तानामेकादश्यामुपवासानु
ष्ठानसिद्ध्यर्थं शुद्धाविद्धाभेदेनैकादश्या अष्टादश भेदा उच्यंते। तत्र शुद्धैकादशी समतान्यूनताधिक्ययोगात्त्रिविधा।
सा त्रिविधापि द्वादशीसाम्यन्यूनताधिक्ययोगात्प्रत्येकं त्रिविधा भवंति। एवं शुद्धायाः ९ नव भेदाः। यथा। शुद्धसमा
द्वादशी समा १ शुद्धसमा द्वादशी न्यूना २ शुद्धसमा द्वादश्यधिका ३ शुद्धन्यूना द्वादशी समा ४ शुद्धन्यूना द्वादशी न्यू
ना ५ शुद्धन्यूना द्वादश्यधिका ६ शुद्धाधिका द्वादशी समा ७ शुद्धाधिका द्वादशी न्यूना ८ शुद्धाधिका द्वादश्यधिका ९ चेति॥ ए
वं विद्धापि समतान्यूनताधिक्ययोगात्त्रिविधा। सापि द्वादशीसाम्यन्यूनताधिक्ययोगात्प्रत्येकं त्रिविधा। एवं विद्धा
यामपि ९ नव भेदाः। यथा। विद्धसमा द्वादशी समा १ विद्धसमा द्वादशी न्यूना २ विद्धसमा द्वादश्यधिका ३ विद्धन्यूना द्वा
दशी समा ४ विद्धन्यूना द्वादशी न्यूना ५ विद्धन्यूना द्वादश्यधिका ६ विद्धाधिका द्वादशी समा ७ विद्धाधिका द्वादशी न्यू
ना ८ विद्धाधिका द्वादश्यधिका ९ चेति। १८ एवं मिलित्वाष्टादश भेदा भवंति। अत्र भेदेष्वपि भेदेष्वेकादशीद्वादश्योः समत्वं
नाम षष्टिघटिकात्मकत्वं। ततो न्यूनत्वे न्यूनत्वं अधिकत्वे अधिकत्वं ज्ञेयं। अत्र शुद्धसमा द्वादशी समादिषड्भेदेषु स्वैर्ग

॥

हायतिभिः सर्वैर्नोपोष्या। तदुक्तं। स्कंदपुराणे। शुद्धा यदा समा हीना सम्यक्कलाधिकोत्तरा। एकादशीमुपवसेन्न शुद्धां वैष्णवो
मिति। शुद्धा एकादशी परा समा उत्तरा द्वादशी समा हीना एकाधिका वा। तथा शुद्धा परा हीना उत्तरा च पुनस्तथा विद्धेति शुद्धसमाभे
दत्रये शुद्धन्यनाभेदत्रये चैकादशीमुपवसेन्न शुद्धां वैष्णवो द्वादशीमित्यर्थः। पद्मपुराणेन वचनं। एकादशी च संपूर्णा प
दवृद्धिपरा तिथिः। अथ चैकादशी नास्ति द्वादश्यां वा संगता। द्वादशी तु कलाकाष्ठा यदि स्यादपरे हनि। द्वादश्यां द्वादशीं हंति
पूर्वसंपारणं लनमिति। अस्यार्थः। तिथेर्वृद्धिपरत्वे एकादशी परदिने एककलिकाप्यस्ति। अथवा परदिने नास्ति तत्रोभयत्रापि
ध त्रयोदश्यां द्वादशी सत्ता वा शुद्धद्वादश्यामेवोपवसेदिति। इदं तु विद्धसमाया द्वादशी अधिकायुक्ताया विषये सार्थकं न
तु शुद्धसमा शुद्धहीनाविषयं। अन्यथा न शुद्धां वैष्णवामिति तेन वचनविरोधः स्यात्। द्वादशीसाम्ये युक्ता शुद्धाधिका द्वादशी
हानियुक्ता शुद्धाधिका च सर्वा गृहस्थैरुपोष्या यतिभिस्तूत्तरेति व्यवस्थिता। यदुक्तं मार्कंडेयपुराणे। संपूर्णैकादशी यत्र
प्रभाते पुनरेव सा। पूर्वामुपवसेत्कामी निष्कामस्तूत्तरां सदेति। अत्र कामी निष्कामपदाभ्यां गृहियती उच्येते। गार्ग्येण गृह
एणां सकामत्वात् यतिर्नानिष्कामस्तथा। तथा। एकादशीत्रयं चेत्स्यात्कुले स्मो विशेषतः। तत्रोत्तरां यतिः कुर्यात्पूर्वामुपवसे श्री शक
द्गृही। इति। स्कंदपुराणे। संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा। त्रयोदश्यामुषःकाले उपोष्या तत्र कामवेत्। उपोष्ये द्वितिथि
द

८।
तत्र विष्णुश्रीणां न तत्परैरिति॥ अत्रापि द्वे तिथ्या उपोष्ये इति स्मृत्यर्थभेदेन व्यवस्था ज्ञेया॥ शुद्धाधिकाद्वाद-
श्याधिक्ये तु सर्वैरप्युत्तरैवोपोष्या॥ तदुक्तं नारदेन॥ संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा॥ तत्रोपोष्या
परा पुण्या परतो द्वादशी यदीतः॥ स्मृत्यंतरेपि॥ संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा॥ वैष्णवी
च त्रयोदश्यां घटिकैका[illegible] दृश्यते॥ गृहस्थोपि परां कुर्यात्पूर्वां नोपवसेत्तदेति॥ अथ विद्धाभेदः सूच्यते॥
तत्र द्वादशीसाम्ययुक्ता विद्धसमा[illegible] द्वादशीहानियुक्ता विद्धसमा नाच सर्वा गृहस्थैरुपोष्या॥ परा यतिभिरि
ति व्यवस्था॥ तदुक्तं पुराणसमुच्चये॥ दशमीमिश्रिता पूर्वा द्वादश्यां च विलुप्यते॥ एकादश्यां तदा कुर्यात्स्नन्तु
पवासः कथं भवेदिति प्रश्ने॥ शुद्धैव द्वादशी राजन्नुपोष्या मोक्षकांक्षिभिः॥ सकामैर्गृहिभिः पूर्वा विद्धा
पीति विनिश्चय इति॥ विद्धासमायां द्वादश्य॥ धिक्यवत्यां तु द्वादश्यामेव द्वादशी सत्ता वा त्रयोदशी पर
त्रैवोपवासः॥ तथा च स्मर्यते॥ कलार्धेनापि विद्धा स्याद्दशम्येकादशी यदि॥ तदा ह्येकादशीं त्यक्त्वा द्वादशीस
मुपोषयदिति॥ विद्धाहीना॥ द्वादशी समा विद्धहीना द्वादशीहीना विद्धहीना द्वादश्याधिक्ये सर्वैरपि पूर्वैवोपो
ष्या॥ तदुक्तं स्मृत्यंतरे॥ एकादशी न लभ्येत सकला द्वादशी भवेत्॥ उपोष्या दशमीविद्धा ऋषिरुद्दालकोऽब्रवीत्॥
मी

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रवीत्॥ इति॥ ऋष्यशृंगोपि॥ सर्वत्रैकादशी कार्या दशमीमिश्रिता नरैः॥ प्रातर्भवतु सा माभा यस्मान्नि
त्यमुपोषणमिति॥ विद्धाधिका द्वादशी समा विद्धाधिका द्वादश्यधिका च सर्वैरपि परैवोपो
ष्या॥ तदुक्तं विष्णुधर्मोत्तरे॥ एकादश्यष्टमी चैव द्वितीया च चतुर्दशी॥ अमावास्या तृतीया
च उपोष्याः स्युः परान्विता॥ इति॥ अत्र द्वादश्याधिक्यव्यवस्थायां विद्धसमायां विद्धाधिकायां च द्वि
तीयदिने एकादशीसत्त्वात् तत्रैवोपवासः॥ दशमीवेधस्यानिषिद्धत्वात्॥ तदाह नारदः॥
उपोष्या दशमीविद्धा सदैवैकादशी तिथिः॥ तामुपोष्य नरो जह्यात् पुण्यं वर्षशतोद्भवं॥ इति॥ २
तथा च॥ दशम्यनुगता यत्र तिथिरेकादशी भवेत्॥ तस्यापत्यं विनष्टं स्यात् सत्यं पुनरकं तजे श्रीकल्प
दिति॥ दशमीशेषसंयुक्ता गांधार्या समुपोषिता॥ तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेदि
ति॥ एवं विद्धहीनायां तत्र येपि दशमीवेधनिषेधो नाशंकनीयः॥ तत्र त्रयोदश्यां पारणपर्याप्त ॥७॥
द्वादश्यसंभवात्॥ तदुक्तं ऋष्यशृंगेण॥ पारणायन लभ्येत द्वादशी यदि किंचनापि तत्

श्रा२

दानीं दशमीविद्धाप्युपोष्यैकादशी तिथिरिति॥ हारीतोपि॥ त्रयोदश्यां यदा न स्याद्द्वादशी घटिकाद्वयं॥ दशम्यैकादशी
मिश्रा सैवोपोष्या सदा तिथिरिति॥ अत्रापि घटिकाद्वयमिति पारणपर्याप्तत्वोपलक्षणं॥ वायुपुराणेपि॥ एका
दशी यदा विद्धा द्वादशी च क्षयं गता॥ दशमीमिश्रिता तत्र उपोष्या मुनिसत्तमेति॥ विद्धानिषेधवाक्यानि तु
सर्वाण्यपि द्वादश्याधिक्यावस्थायां विद्धसमायां विद्धाधिकायां च ज्ञातव्यानि॥ ननु द्वादशीसाम्यव्यवस्थायां द्वादशीहा
निमत्यां च विद्धहीनायां त्रयोदश्यां पारणयोग्यद्वादश्यभावाद्विद्धायामेवोपवासो युज्यते। द्वादश्याधि
क्यव्यवस्थायां विद्धहीनायां तु त्रयोदश्यां पारणयोग्यद्वादशीसंभवाच्छुद्धैकादश्यामेवोपवासोस्त्विति चेत्॥ सत्यं॥
तस्या विकल्पासहत्वेनोपवासायोग्यत्वान्नस्वीकारः॥ यथा॥ किंसूर्योदयादर्वाचीने द्वादशीभागे उपवासः॥ किंवो
दयादुत्तरस्मिन् द्वादशीभागे॥ नाद्यः॥ तस्यैकादशीप्रत्यासन्नत्वेनोपवासयोग्यत्वात्॥ नापि द्वितीयः॥ द्वादश्यो
वासयोग्यत्वेप्येकादश्यप्रत्यासन्नत्वात्॥ अतो विद्धानिषेधवाक्यानुक्तविषयाण्येवेत्यनवद्यं॥ विद्धाधिके
द्वादशीहीना तु गृहस्थैः पूर्वैवोपोष्या यतिभिः कार्येत्यवस्था॥ तदुक्तं॥ एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे
त्रयोदशी॥ त्रितिथिस्पृग्घोरात्रे नोपोष्यं तत्सुतार्थिभिः॥ तथा॥ एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे

योदशी॥ उपवासं न कुर्वीत पुत्रपौत्रसमन्वितः॥ इति॥ गृहीणः परत्रोपवासनिषेधात्॥ उपवासस्य नित्यत्वेना
वश्यकत्वात् पूर्वत्रैवोपवासः प्रतीयते॥ परं विद्धाविधायकवाक्यासामर्थ्यापत्तीनां परत्रैवोपवासोवसीयते॥ य
था॥ द्वादशी संगता यत्र भवत्येकादशी कला॥ दिनद्वयेपि सा प्रोक्ता पानदशम्या युता क्वचित्॥ इति॥ तथा॥ द्विस्स्
पृ एकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः॥ पुण्यं क्रतुशतस्यः [illegible] त्रयोदश्यां तु पारणमिति॥ तथाच॥ कलाप्येका
दशी यत्र द्वादश्यनुगता भवेत्॥ दिनद्वयेपि सा पुण्या यतीनामुत्तरा तिथिरिति॥ यत्त्वनंतभट्टैरत्र वाक्येय
तिपदं गृहस्थस्याप्युपलक्षणं नेतरव्यावृत्त्यर्थं॥ तथासति प्राप्त्यभावेन पुत्रवतो गृहस्थस्योपवासनिषेधानु
पपत्तिरित्युक्तं॥ तद्भागवतपक्षपातेनेति गम्यते॥ यतः सर्वेषां शब्दानां सजातीयोपलक्षकत्वादेव यतिप
दस्य विजातीयगृहस्थोपलक्षकत्वे प्रसिद्धिविरोधः॥ किंच॥ नित्यमथ [illegible] ग्रहणे वर्जयेद्दिवा दोषा [illegible] रा
शनमपि कामतः प्राप्तमेव मधुपानादिकं निषिध्यते॥ एवमत्रापि पुत्रवतो गृहस्थस्य वा [illegible] तराशनोपि कामप्राप्त
तः प्राप्तोस्तूपवासो निषिध्यते [illegible] निषेधो ह्युपपद्यते॥ किंच॥ [illegible] संग्रहैकादशी [illegible] आदिविज्ञाने च रसंग्रह ॥८॥
संमतिं दर्शयित्वा स्वपक्षविरुद्धाय घेषां पूर्वविद्धेति तस्यैव संमतिश्लोकानां दर्शिता॥ ते च संमतिश्लोका

[illegible] रुध्यंते॥ संग्रहैकादश्यायां न [illegible] परतः [illegible] समावास्यमावास्या वा नास्ति वाच्यं न जनिहरिदिने द्वाद
शी सापि चोर्ध्वं॥ सर्वे कुर्युः परस्मादुपवसतमथ द्वादशी नोर्ध्वमेव [illegible] अत्र जात्र्याद्धिती यान्तु पवस
न्तु जनाः पूर्वमन्येपि सर्वे॥ यद्येषा पूर्वविद्धा भवति च परतः सा समावास्यमावास्य वेकुर्युर्द्वितीयामथ
हि दिवसः पूर्वविद्धापि या स्यात्॥ द्वादश्यां सा त्रिसंस्पृग्यदि भवति परं मोक्षिणः पूर्वमन्ये यद्वा विद्धान
चोर्ध्वं परमुपरि भवेत्तत्र सर्वे परस्मात्॥ पूर्वविद्धाथवा सा न भवति परमो द्वादशी सापि चोर्ध्वं कु
र्युः [illegible] मुनिजननिकरः पूर्वमन्ये च सर्वे॥ [illegible] तदशम्या हरिदिनमथ च द्वादशी रात्रिशेषे स
र्वः पूर्वं तदानीमुपवसतु जनः प्रीतये केशवस्येति॥ अत्र भागवतमतानुसारेणानंतभट्टव्याख्यानं नि
[illegible] गृहीयत्यो व्यविरुद्धा [illegible] मिति प्रपंचेन॥ ॥अथ यत्र के
ति प्रतीयते॥ स्मार्तमते तु विज्ञानेश्वरो केवगृहीयत्यो [illegible] ॥ दी एणा सा द्वादशी ह्येयान के
तमनुसंधीयते॥ ननु॥ एकादशी यदा विद्धा भवति द्वादशी च द्वयं गता॥ त्रिदिनं तत्र विज्ञेयं तत्र मुख्यम
तत्र विधीयते॥ तथाच॥ एकादशी यदा विद्धा द्वादशी च द्वयं गता॥ त्रिदिनं तत्र विज्ञेयं तत्र मुख्यम
न्तरविधीयते॥ तथाच॥ एकादशी यदा विद्धा द्वादशी च द्वयंगता॥ [illegible] द्वादशीद्वयेन स्मादिकं विहितं॥ तत्के यं गृहिण
नर्थकं॥ दानेवाप्येकभक्तं वायद्वा कुर्याद्यथोचितमिति च द्वादशीद्वयेन स्मादिकं विहितं॥

तिविषयत्वेन व्यवस्थोक्तेति चेत्‌ ॥ सत्यं ॥ एकादशीव्रतस्य नित्यत्वात्‌ व्यवस्थासिद्धिः ॥ तदुक्तं ॥ अविद्धासु नि
षिद्धा चेन्न लभ्येत यदा तिथिः ॥ मुहूर्तैः पंचभिर्विद्धा ग्राह्यैकादशी भवेदिति ॥ पंचमुहूर्तविद्धाया उपरि
ष्टलाभः ॥ नक्तैकभक्तादि विधयस्त्वशक्तविषय नक्तादिविध्यनुवादकाः स्युरविरोधः ॥ ननु यतीनामुत्तरैकाद
श्यामुपवासस्य कर्तव्यतायां त्रयोदश्यां पारणं स्यात्‌ तच्च निषिद्धं ॥ यथा ॥ कात्यायनः ॥ मुहूर्तं न भवेद्यदि चेन्न परे
ह्नि ॥ द्वादशी द्वादशीं हन्ति त्रयोदश्यां तु पारणमिति ॥ तथा च ॥ एकादश्यामुपोष्यैव द्वादश्यां पारणं स्मृ
तं ॥ त्रयोदश्यां न तत्कुर्याद् द्वादशद्वादशीक्षयादिति ॥ मत्स्यकूर्मपुराणादिवाक्यैस्त्रयोदश्यां पारणनिषे
धात्‌ कथमुत्तरोपवास इति चेत्‌ ॥ सत्यं ॥ त्रयोदशीपारणविधायकवाक्यबलादितिक्रमः ॥ तदुक्तं वायुपुराणे ॥
कलाप्येकादशी यत्र परतो द्वादशी च नेत् ॥ पुण्यं क्रतुशतस्योक्तं त्रयोदश्यां तु पारणमिति ॥ स्कंदपुराणे ॥ एकादश्यां
तु विधायानोपवासार्चनादिकं ॥ द्वादश्यामेव तत्कुर्यात्‌ त्रयोदश्यां तु पारणं ॥ शतयज्ञाधिकं पुण्यं मुक्तिरेव परं श्रीकृष्ण
फलमिति ॥ तर्हि विरोधो भविष्यतीति चेन्न त्रयोदशीपारणविधिर्निष्कामविषयः ॥ त्रयोदशीपारणनिषे
धस्तु सकामविषय इत्यविरोधः ॥ तदुक्तं स्कंदपुराणे ॥ पारणं तु त्रयोदश्यां निष्कामानां विमुक्तिदमिति ॥ गरु ॥६॥

डपुराणेपि ॥ पारणं तु त्रयोदश्यां कर्तव्यं फलार्थिभिरिति ॥ नन्वेवं व्यवस्थितायामेकादशीवृद्धौ पारणव्यवस्थाप्यस्तु ॥
यत्र तु द्वादशी साम्यवत्यां विद्धाधिकायां गृहिणो यतेस्तु कथं तस्यैवोपवासः ॥ तत्र कथमुपपत्तिरिति चेत्‌ ॥ सत्यं ॥
तत्रतूत्तरैकादशीविधायकवाक्यबलादेव त्रयोदश्यां पारणोपपत्तिरिति न किंचिदनिष्टं ॥ यत्तु ॥ त्रयो
दशीपारणनिषेधवाक्यानि पारणपर्याप्तद्वादशीसंभवे तामतिक्रम्य त्रयोदश्यां पारणं न कार्यमित्येवं
परत्वेन वर्णनीयानि ॥ तदातिक्रमे दोषश्रवणात्‌ ॥ यथा ॥ यदि किंचित्‌ त्रयोदश्यां द्वादशी चोपलभ्यते ॥ द्वादश्यां पार
ये तत्र वर्जयित्वा त्रयोदशीं ॥ महाहानिकरी ह्येषा द्वादशी लंघिता नरैः ॥ करोति धर्महरणमस्नातेव सर
स्वतीति ॥ ननु यदा द्वादशी घटिकामात्रा द्विघटिकामात्रा वा भवति तदा प्रातः द्वादश्यां प्रातर्माध्याह्निककर
र्मानुष्ठानासंभवात्‌ कथं द्वादश्यां पारणोपपत्तिरिति चेत्‌ ॥ सत्यं ॥ माध्याह्निककर्माणि प्रातरेवापकृष्य कृत्वा
पारणं कार्यं ॥ तदुक्तं गरुडपुराणे ॥ यदा त्वल्पा द्वादशी स्यादपकर्षो भवेत्तदा ॥ विधिर्माध्याह्निकस्यापि
तत्र स्यादपकर्षणमिति ॥ स्कंदपुराणेपि ॥ यदा न वेदती वाल्पा द्वादशी पारणदिने ॥ उषःकाले द्वयं कुर्यात्प्रा
तर्माध्याह्निकं सदेति ॥ यद्वा ॥ अल्पायां द्वादश्यां मध्ये पारणं कृत्वा नित्यकर्मानुष्ठानान्तरं भोजनं कुर्यात्‌ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तदाह कात्यायनः॥ उपवासे त्वशक्तानां अशीतेरूर्ध्ववासिनां॥ एकभक्तादिकं कार्यमाह बौधायनोऽब्रवीदिति

तदुक्तं कात्यायनेन॥ विघ्नादिकं भवेन्नित्यं पारणं तु निमित्ततः॥ अद्भिस्तु पारयित्वा यां नैमित्तिकां सेतु भुंजीत विधिवद्द्वि॥
देवतोपि॥ संकटे विषमे प्राप्ते द्वादश्यां पारयेत्कथं॥ अद्भिस्तु पारणं कुर्यात्पुनर्भुक्तेन दोषकृत्॥ हरिदिने पारणं
कुर्वन्नत्र सर्वकर्म उपवासं हरये निवेद्य प्रकुर्यात्॥ तदाह कात्यायनः॥ मंत्रं जपित्वा हरये निवेद्य प्रणम्य हरिं॥ द्वाद
श्यां पारणं कुर्याद्दिनं दिनं स्तुपे दर्के॥ उपोदकी शाकविशेषः॥ मंत्रस्तु॥ अज्ञानतिमिरांधस्य व्रतेनानेन के
शव॥ प्रसीद सुमुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रदो भव॥ कृष्ण कृष्ण कृपालुस्त्वमगतीनां गतिर्भव॥ संसारार्णव
मग्नानां प्रसीद मधुसूदनेति॥ द्वादश्या आद्याः पंचदश घटिका हरिवासरसंज्ञकाः॥ तामतिक्रम्य पारणं
कुर्यात्॥ तदुक्तं विष्णुधर्मोत्तरे॥ द्वादश्याः प्रथमः पादो हरिवासरसंज्ञकः॥ तदतिक्रम्य कुर्वीत पारणं विष्णु
तत्परः॥ इति॥ उपवासे त्वशक्तो द्वादश्यनुसारेण कृपवासानुकल्पेनैकभक्तादिकं कुर्यात्॥ जारस्या मे वोपवासस्य त
त्रं समाचरेत्॥ कर्मपुराणे॥ एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च॥ उपवासेन दानेन न निर्द्वादशिको भवेत् श्रीकम
ति॥ वायुपुराणे॥ अथवा विप्रमुख्येभ्यो दानं दद्यात्स्वशक्तितः॥ उपवासफलं तस्य समग्रं संभविष्यति॥ तत्र ॥१०॥
भोजनदानात्पितृलोकाद्देव नश्यति॥ एकभक्तादिषु शक्त्युपवासादिषु ... नियोजयेत्॥ तदुक्तं

स्कंदपुराणे॥ असामर्थ्ये शरीरस्य व्रते च समुपस्थिते॥ कारयेद्धर्मपत्नीं वा पुत्रं वा विनयान्वितां॥ भ्रातरं भगि
नीं शिष्यं ब्राह्मणं दक्षिणादिभिः॥ दक्षिणां तु तरेणापि त्वमातरगुर्वार्थ्यमुपोषणे द्वयोरप्युपवासफलं
तुल्यं॥ यथाह कात्यायनः॥ पितृमातृभ्रातृपतिगुर्वर्थे च विशेषतः॥ उपवासं प्रकुर्वाणः पुण्यं शतगु
णं भवेत्॥ दक्षिणा नात्र दातव्या पुत्रस्य विहिता हि सेति॥ तथा॥ नारी पतिमुद्दिश्य एकादश्यामु
पोषिता॥ पुण्यं शतगुणं यायादिति बौधायनोऽब्रवीत्॥ उपवासफलं तस्याः पतिः प्राप्नोत्यसंशयं॥
तथा॥ राजस्य क्षत्रियार्थे वैश्यार्थे एकादश्यामुपोषिता॥ द्विजोधा॥ क्षत्रिणा सार्थं फलमाप्नोति निश्चितं॥
उपवासफलं ताभ्यां सममेव समाप्यते॥ क्षत्रियो दशांशभाक्॥ पितामहादीनुद्दिश्य एकादश्यां
मुपोषितः॥ कृते तु तत्फलं विप्राः समग्रं फलमाप्नुयुः॥ कर्ता दशगुणं पुण्यं प्राप्नोत्यत्र न संशयः॥ ए
कादश्यां व्रतस्यैतत्केशवार्चनवर्जितं कुर्यादि॥ तदुक्तं वायुपुराणे॥ व्रतके तु नरः स्नात्वा वाजपेय
कादश्यां व्रतं तत्केशवार्चनवर्जितं कुर्यात्॥ पूर्वसंकल्पितं यत्तु व्रतं सम्यग्यतव्रतैः
मनसाहरिं॥ एकादश्यां न भुंजीत नान्यदेवं न तु पश्येत्॥ तथा॥ पूर्वं संकल्पितं यत्तु व्रतं सम्यग्यतव्रतैः

तत्कर्त्तव्यं नरैः श्राद्धं दानार्चनादिवर्जितमिति ॥ मृतके त्वेकादश्यामभोजनं कृत्वा द्वादश्यां स्नात्वा भुंजीत ॥ नतु
केवलं पुराणे ॥ मृतके हनि भुंजीत एकादश्यां सदा नरः ॥ द्वादश्यां तु समश्नीयात् स्नात्वा विष्णुं प्रणम्य
चेति ॥ कूर्मपुराणे ॥ काम्योपवासे प्रक्रांते त्वंतरा मृतसूतके ॥ काम्यं नाम व्रतं कुर्याद्दानार्चनविवर्जि
तमिति ॥ सूतके वर्जितं दानादिकं तदंते कुर्यात् ॥ तदुक्तं मत्स्यपुराणे ॥ सूतकांते नरः स्नात्वा पूजयित्वा
जनार्दनं ॥ दानं दत्वा विधानेन व्रतस्य फलमश्नुत इति ॥ स्त्रीणां तु व्रतविषये विशेषो वि
ष्येत्तो ॥ नारी भर्तृपितृसुताद्यनुज्ञयैव व्रताधिकारिणी नान्यथा ॥ तदाह कात्यायनः ॥ भार्या भर्तुर्न ते
नैव व्रतादीनां चरेदिति ॥ मनुरपि ॥ नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणमिति ॥ विष्णुरपि ॥
पत्यौ जीवति या नारी उपवासव्रतं चरेत् ॥ आयुः सा हरते भर्तुर्नरकं चैव गच्छतीति ॥ मार्कंडेयोपि ॥ श्री रुद्र
नारी यात्वननुज्ञाता पित्रा भर्त्रा सुतेन च ॥ निष्फलं तु भवेत्तस्या यत्करोति व्रतादिकमिति ॥ स्त्रि
या व्रते दंतधावनादिकं नेष्टं ॥ भगिनीं भ्रातरं वा ... पनयानि योजयेत् ॥ दक्षिणां दत्वा ब्राह्मणं वा स्वयं च न भुं ॥१२॥
जीत ॥ तदाह पैठीनसिः ॥ भार्या पत्यनुज्ञातं ... पाद्य प्रतिश्रुतं ॥ असामर्थ्ये चरेत् ... व्रतभंगो न जायते ॥

5

स्कंदोपि ॥ पुत्रं वा विनयोपेतं भगिनीं भ्रातरं तथा ॥ एषामभाव एवान्यं ब्राह्मणं वा नियोजयेदिति ॥ एक ॥
एकादश्यां न भुंजीत नारी दृष्टे रजस्यपि ॥ तथा ॥ संप्रवृत्तेपि रजसि नत्याज्यं द्वादशीव्रतमिति ॥ तथा ॥ अ
रजस्वलीर्घतपस्या नारी गोयज्ञो भवेत् ॥ नतत्रापि व्रतस्यास्या उपरोधः कथंचनेति ॥ आदिशब्देन रजस्वला
यामपि व्रतमुक्तं ॥ तत्तु पत्यादिनापि कर्त्तव्यं तेन कृतेपि तं अरादितव्यं तेन कृते पि स्वस्य व्रतफ
लं न भवति ॥ अन्यथा शुचिना कर्म कर्त्तव्यमिति वचनविरोधः स्यात् ॥ शुचित्वं चास्याः पंचमेहनि ॥
यथा ॥ पंचमेहनि शुद्धा स्याद्दैवे पित्र्ये च कर्मणीति ॥ अतश्च रजस्वला नारी पत्यादिकं व्रते नियोजयेत् ॥
एकादश्यां न भुंजीत नारी दृष्टे रजस्यपीति पुलस्त्यवचनात्स्वयमपि न भुंजीत ॥ रजस्वलापि सूतकं न्या
येन पंचमेहनि दानार्चनं कुर्वीतेति सिद्धं ॥ एकादश्यां सांवत्सरादिश्राद्धप्राप्तौ पितृशेषं समाघ्रायोपवा
सं कुर्यात् ॥ तेन श्राद्धादिकं विहितं भोजनमभोजनं चैकादशीविहितं कृतं भवति ॥ तदाह कात्यायनः ॥
उपवासो यदा नित्यः श्राद्धं नैमित्तिकं भवेत् ॥ उपवासं तदा कुर्यादाघ्राय पितृसेवितमिति ॥ तथा स्मृतिरपि ॥ अ
वश्येयमेवास्ति ... नैवाप्राशितमिति ॥ एवमेकादश्यां स्मार्त्तमतेन निर्णय उक्तः ॥ अत्र च विज्ञानेश्वरसंप

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ह स्तोकाः पूर्वमेवोक्ताः॥ इदानीं विस्तररूपनिबंधोक्ताः संग्रहस्तोकाउच्यन्ते॥ शुद्धात्रेधा तथा विद्धा भेदेन स्य
नासमाधिकैः॥ अल्पेऽपि च पुनस्त्रेधा द्वादश्यन समाधिकैः॥ आद्यासु शुद्धपूर्वैव अपवस्त्रानंतरद्वयो॥
स्तु तुर्नेऽधपतीनां च नवमी चपरेहनि॥ आद्या स्विस्यस्तु पूर्वास्तु पूर्वस्त्रानंतरद्वयोः॥ अपरे हानि श्रोता स्पु
सप्तमी च व्यवस्थयेति॥ तथा ग्रंथांतरे॥ हीनाहीनाधिका शुद्धा च निर्णय संग्रहः॥ शुद्धपक्षे गणे विद्धे त्रिके
पूर्वान्यवस्थितः॥ द्वयोर्द्वयोः सप्तमी च वैशेषिकादशीपरेति॥ अत्रैकादश्युपवासरूपः स च चतुर्विधः॥ य
थोक्तं भविष्योत्तरे॥ सताम्बूलमताम्बूलं सभोजनमभोजनं॥ साहारं च निराहारं स्याच्चतुर्विधमुपोषणं॥ मि
तिः अत्र सताम्बूलं सभोजनं साहारं चेति त्रयो भेदाः॥ चतुर्थस्त्वनाग्न्यादिपदैः सर्वत्रानुगतः केवलोप
वासः॥ चतुर्णामपि स्वरूपं त्रैदेवैः क्ते॥ यथा॥ यावत्कृता हि ओमस्याद्यावन्तो चयते हरिः॥ तावद्द्वादशितां बूल
वासः॥ चतुर्णामपि स्वरूपं त्रैदेवैः क्ते॥ पूर्वं हर्यार्चनं मुक्त्वा भुनक्ति यः॥ मत्तामृतौ पुनर्लोके तत्सभोजनमुच्यते॥ श्रीः कल्प
जा ताम्बूलं तदुच्यते॥ सजपित च तुर्लं पूर्वं दर्शमुक्त्वा भुनक्ति यः॥ सार्व वर्णिकमन्नाद्यं सन्नीयब्रह्मभोजने॥ समुत्पाद्य पित्रन्न
श्राद्धं कृत्वा पिष्टं स्तपसि तर्पण कृतिव धत्वान्॥ सार्ववर्णिकमन्नाद्यं सन्नीयब्रह्मभोजने॥ एवं त्रयो भेदा देव विशेषविम ॥१२॥
गोऽप्यादद्या प्रयत्नतः॥ अथोरवाः॥ नियमस्य साहारं त्रकी र्तितमिति॥

या अधिकारिविशेषविषयाश्च ज्ञातव्याः चतुर्थस्तु सर्वसाधारणः॥ अथ शुद्धाविद्धाभेदेन निर्णय उक्तः॥ तत्र
शीदशा शुद्धा शीदशा विद्धेत्यत्र सूर्यसिद्धांत उक्तं॥ यथा॥ सर्वा हि तिथयः प्रति उदयादोदयस्थिताः॥ शुद्धा इ
ति विनिश्चेयाः षष्टिर्नाड्यो हि वै तिथिः॥ नारदीये प्युक्तं॥ आदित्योदयवेलायां प्राक्मुहूर्तद्वयान्विताः
यातिथिः सा तु विद्धा स्यात्सा नेति स्पोदयं विधिरिति॥ अतस्य सूर्योदयमारभ्य पुनः सूर्योदयपर्यन्तं स्थिता
शुद्धा दिवसस्य हानेतेवान्यतिथिशुद्धा विद्धेत्यर्थः॥ तत्र अरुणोदयवेलायां दशमी युता चेद्दशा विद्धेति
वैष्णवेषु क्तं॥ अरुणोदयवेलायां स्कंदपुराणे उक्तं॥ यथा॥ उदयात्प्राक्तनस्य सदा नाडिका अरुणोदयः॥ त
त्र स्थिता नस्मनस्तस्यास्त हि पुण्यतमः स्मृत इति॥ तत्रारुणोदयवेलायां दशमीविद्धा न पोष्या॥ यथा भविष्यो
त्तरस्थाने प्रमत्तस्यास्तहि पुण्यतमः स्मृतइति॥ तत्रारुणोदयवेलायां दशमी विद्धा नोपोष्या॥ सौर
त्तरपुराणे॥ अरुणोदयवेलायां दशमी यदि दृश्यते॥ सा विद्धैकादशी तत्र पापमूलमुपोषणमिति॥ सौर
८५ धर्मेषु च॥ आदित्योदयवेलायां प्राङ्मुहूर्तद्वयान्विता॥ एकादशी तु संपूर्णा विद्धान्या परिकीर्तितेति॥ इत्यादि॥ अरु
णोदयवेधनिषेधश्चान्यान्यान्यपि वचनानि वैष्णवविषयाणि ज्ञातव्यानि॥ तदुक्तं गरुडपुराणे॥ दशमीशेष

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

संयुक्तोपदिस्यादरुणोदयः। नैवोपोष्या वैष्णवैस्तु तत्र नैकादशीव्रतमिति। वैष्णवस्वरूपं च स्कंदपुराणे निरूपितं।
यथा। परमापदमापन्नो हर्षे वा समुपस्थिते। नैकादशीं त्यजेद्यस्य दीक्षास्ति वैष्णवी॥ समात्मा सर्वजीवे
षु निजाचारादविप्लुतः। विष्ण्वर्पिताखिलाचारः स हि वैष्णव उच्यते इति। अतश्चारुणोदयवेधे विहिताशितैः पर
मभागवतैर्नोपवासः कार्यः। अन्यैस्तु स्मार्तमतानुसारिणां सर्वेषां मप्युक्तनिर्णयानुसारेणैवोपवास इति सिद्धांतः।
अथ चैत्राद्येकादशीषु तत्तद्विशेषोऽभिधीयते। तत्र चैत्रैकादश्यां स्त्रीभिः किंणाप ज्ञा। तदुक्तं ब्रह्मपुराणे एकाद
श्यां ततः स्त्रीभिर्दीपमाचरकर्तव्यं। पुष्पाद्यं करधूपानां वस्त्राभरणतर्पणैरिति। तत्रैवापराह्णे नासकृजा
कार्या। तदुक्तं ब्रह्मपुराणे। तत्रापराह्णे नासक्य चैशनो वेशधारकः। अर्चेन्मासि स्थिते ... ज्योरंगे स्वचित्रितै
रिति। तत्रैव रात्रौ सलक्ष्मीको वासुदेवः सोऽस्य दमनारोपणाय। तदुक्तं ब्रह्मपुराणे चैत्रमासस्य शुक्लायामेकादश्यां तु वै आ[illegible]
ष्णवैः। आंदोलनायोऽदेवेशः सलक्ष्मीको महोत्सवैः। दमनैर्नार्चयित्वा च रात्रौ जागरणं चरेदिति। इति चैत्रे कृ
दशी। अथ ज्येष्ठशुक्लैकादशी निर्जला प्रसिद्धा। तत्र निर्जलमुपवासं कुर्यात्। तदुक्तं स्कंदपुराणे। ज्येष्ठे मासि सितप १२

श्रेष्ठयां शुक्लैकादश्यां तु प्रात्यां निर्जलं समुपोष्यात्र जलशायिनं ... शर्करां वा प्रदाय विप्रेभ्यो ... पत्रय परिवर्जितः। वि
ष्णुलोकमवाप्नोति हमोदते विष्णुसन्निधौ इति निर्जला एकादशी। अथाषाढशुक्लैकादशी देवशयनी। तत्र सशंखचक्र
स्पमाणं लक्षणं स्वर्णादिनिर्मितां लक्ष्मीनारायणप्रतिमां क्षीराब्धौ शेषपर्यंके सुप्तां संस्थाप्य रात्रौ जा
गरणमुत्सवं कुर्यात्। तदुक्तं ब्रह्मपुराणे एकादश्यां तु शुक्लायामाषाढे भगवान् हरिः। भुजंगशयने शेते यदा
क्षीरार्णवे सदा। तदा तत्प्रतिमां कार्यां सर्वलक्षणसंयुतां। सुप्तां तु शेषपर्यंके शंखचक्रगदादिभिः। नाम्ना र
कूटरत्नैस्तथा चित्रपदेषु वा। लक्ष्मीउत्संगहस्तेषु विन्यस्य चरणं बुधः। नानाविधोपकरणैः ... पावि
धिपूर्वकं। उपनाख्यः कृत्वा रात्रौ जागरणं तथा। तस्यां रात्र्यां कृता तायां ... दशम्यां जपे तथात्र यो दशम्यां
तोगाती न संबाधंति वेश्येरिति। पुराणसमुच्चये पु... आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यामुपोषितः। ... पये प्रति
मां विलोक्य शंखचक्रगदाधरां। पीतांबरधरां सौम्यां पर्यंके स्वास्तृते शुभे। शुक्लवस्त्र ... सोपधाने युधिष्ठिर
इति हरिपुराणोक्तो विष्णुस्मयोपनापुनाय। स्नापयित्वा दधिक्षीरघृतक्षौद्रशर्करैस्तथा। ...

Indira Gandhi National Centre for the Arts

धौर्धूपैर्वस्त्रैरलंकृतां पूजितां कुसुमैः शुक्लैर्मंत्रेणानेन पोडवा। मंत्रश्च। सुप्ते त्वयि जगन्नाथ जगत्सुप्तं भवेदिदं। वि
बुद्धे त्वयि बुध्येत जगत्सर्वं चराचरमिति। एवं संपूज्य देवस्याग्रे चातुर्मास्यव्रतं कुर्यात्। तदुक्तं पद्म श भारते। आषा
ढशुक्लितपक्षे एकादश्यामुपोषितः। चातुर्मास्यव्रतं कुर्याद्यत्किंचिन्नियतो नर इति। सनत्कुमारोप्याह। एका
दश्यां तु गृह्णीयात्संक्रांतौ कर्कटस्य वा। आषाढ्यां वा नरो भक्त्या चातुर्मास्यादितव्रतमिति। व्रतारंभमंत्रश्च
सनत्कुमारेणोक्तः। इदं व्रतं मया देव गृहीतं पुरतस्तव। निर्विघ्नं सिद्धिमायातु प्रसन्ने त्वयि केशव। गृहीतेस्मि
न्व्रते देव यद्यपूर्णे म्रियाम्यहं। तन्मे भवतु संपूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति। अत्रैव विशेषो वृद्धगार्ग्येणोक्तः।
नशैत्र्यावं नमोच्छं च सुकुरुगुर्वोर्नर्चातिथेः। एवं उच्चरितयेच्चातुर्मास्यव्रतविधौ नर इति। इति शयनैकादशी।
अथ भाद्रपदशुक्लैकादश्यां शयनैकादश्यामिव नरजोत्सवादिकं कृत्वा देवस्य पार्श्वपरिवर्तनं कुर्यात्। तदुक्तं
भविष्योत्तरे। आस्ते भाद्रपदे मासि एकादश्यां सिते हरिः। कटदानं भवेद्विष्णोर्महापूजां प्रवर्त्तयेदिति। कटदा भा स्क
नं पार्श्वपरिवर्तनं। इति भाद्रपदैकादशी॥ ॥अथाश्विनशुक्लैकादश्यामुपवासजागरणादिकं द्वादश्यादिषु वि १४

सुप्रजादिकं कुर्यात्। तदुक्तं ब्रह्मपुराणे। आश्विनार्कोधिपक्षे सोपवासेथ वर्तते एकादश्यां प्रजागरः। द्वादश्यां वासु
देवस्य पूजनात्स्यात्फलं दायान्नो स नश्यद्वर्तन्य स्थ्रयोदश्यां तु वैष्णवैः। उपवासश्चतुर्दश्यां पौर्णमास्यां हरिं यजेदिति।
इत्याश्विनैकादशी॥ ॥अथ कार्तिकशुक्लैकादश्यां प्रसुप्तदेवपूजाजागरोत्सवादिभिर्मंत्रेण प्रबोधनं रथयात्रोत्स
वं कुर्यात्। तदुक्तं ब्रह्मपुराणे। एकादश्यां च शुक्लायां कार्तिके मासि केशवं। प्रसुप्तं बोधयेद्रात्रौ श्रद्धाभक्तिसमन्वितः।
नृत्यैर्गीतैस्तथा वाद्यैर्ऋग्यजुःसाममंगलैः। वीणापणवशब्दैश्च पुराणश्रवणेन च। वासुदेवकथाभिश्च स्तो
त्रैरन्यैश्च वैष्णवैः। पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्दीपदर्शैः सुशोभनैः। होमैर्भक्ष्यैरपूपैश्च फलैः शर्करपायसैः। हृधा
न्यैर्धेतरकाभ्यां चंदनाभ्यां च सर्वदा। कुंकुमाजनके काभ्यां च रक्तसूत्रैः सकंकणैः। तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां
द्वादश्यां प्रकल्पेदये। आदौ च तैलेन मधुना स्नापयेत्ततः। दध्ना क्षीरेण च ततः पंचगव्येन शास्त्रवित्।
उद्वर्तनं माषचूर्णं मसूरामलकानि च। सर्षपाश्च प्रियंगुश्च मातुलिंगरसस्तथा। सर्वौषध्यः सर्वगंधाः सर्व
बीजानि कांचनं। मंगलानि यथाकामं रत्नानि च कुशोदकं। एवं संशोध्य देवेशं दद्यात्कौशेयचनांशुकौ। ततस्तु

कूजद्भृंगादेवाः यथा शाखाश्चलंकृताः। नानापक्षगणैर्युक्ताः सपुष्पाश्च सगंधकाः। पुष्पाद्यैर्देशकालेन वाणवेणु
रवेण च। एवं संस्थाप्य गोविंदं स्वनुलिप्तं स्वलंकृतं। सुवासिन्यं द्विजपत्न्यः सुमनोभिः सकुंकुमैः। दीपैर्धूपैर्म
नोज्ञैश्च पायसेन च भूरिणा। पात्रायाः अन्नदानैश्च तोषैः पुष्पैः सदक्षिणैः। वाणाभिन्नपटैरन्यैर्गोभिरन्यै
र्मनोजवैः। आलपनैः कृजनायाश्चविलोराश्चाम्रनयः। पक्कशिखामृतं पश्चादुद्धोषयं श्रीललितैः सहेति।
मविधो नारदेपि। कार्तिके शुक्लपक्षे तु एकादश्यां यथाश्रुतं। मंत्रेणानेन राजेन्द्र देवमुत्थापयेद्द्विजः इति मंत्र
श्च। इदं विष्णुरिति वैदिकः। पौराणिकस्तु। ब्रह्मेन्द्ररुद्राग्निकुबेरसूर्यसोमादिभिर्वंदितवंदनीयाः। बुध्यस्व
देवेश जगन्निवास मंत्रप्रभावेन सुखेन देवेति। तथा च। इयं च द्वादशी देव बोधनार्थं तु निर्मिता। त्वयैव सर्व
लोकानां हितार्थं शेषशायिना। उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद त्यज निद्रां जगत्पते। त्वयि सुप्ते जगत्सुप्तमुत्थि
ते चोत्थितं जगदिति। एवमुत्थाप्यानेन मंत्रेण जगद्धातुः। वरणपवित्रादीति वैदिकः। पौराणिकस्तु। भाद्र
गता मेघा वियच्चैव निर्मलं निर्मला दिशः। शारदानि च पुष्पाणि गृहाण मम केशव इति। समुत्थितेन तातो १५
पुष्पं

निष्ठाः क्रियाः सर्वाः प्रवर्त्तयेत्। मता तूर्यरवैरात्रौ भ्रामयेत्स्यंदनेस्थितं। उत्थिते देवदेवेशं नगरे पार्थिव
स्वयं। रात्रौ प्रजागरं कुर्याद्देकादश्यां सुरालये। प्रभाते विमलं स्नात्वा भोजयित्वा द्विजोत्तमान्। आचा
तेभ्यस्ततो दद्यात्स्वर्णं यत्किंचिद्देवहि। स्वर्णं चातुर्मास्य त्यक्तं भोज्यादिकं। चतुरो वार्षिकान्मासान् नियमं य
स्य यत्कृतं। कथयित्वा द्विजेभ्यस्तं दद्यात्तत्सदक्षिणं। इत्थं विसर्ज्य विप्रान्वै ततो भुंजीत तत्स्वयमिति।
व्रतसमापन मंत्रश्च सनत्कुमारेणोक्तः। इदं व्रतं मया देव कृतं प्रीत्यै तव प्रभो। न्यूनं संपूर्णतां यातु त्वत्प्रसा
दाज्जनार्दनेति। इति प्रबोधनैकादशी॥ ॥अथ मार्गशीर्षकृष्णैकादशी। सा च पुनर्भविष्यपुराणोक्तधरणीव्रतानु
क्तो यथा। दुर्वासाः सस्य तपसं प्रत्याह। यदा मार्गशिरे मासि दशम्यां नियतात्मवान्। स्नात्वा देवार्चनं धीमान्कृति
कार्यं यथाविधि। शुचिर्वासाः प्रसन्नात्मा हव्यमन्नं सुसंस्कृतं। भुक्त्वा पंचपदं गत्वा पुनः शौचं तु पादयोः। कृत्वा
कृत्वाष्टांगुलमात्रं तु क्षीरवृक्षसमुद्भवं। भक्षयेद्दंतकाष्ठं तु ततः श्चाचम्य यत्नतः। स्पृष्ट्वा आशानि सर्वाणि चिरं
ध्यात्वा जनार्दनं। ध्यात्वा ध्यायेत्प्रयतेनास्य क्रतोर्येन तमानवः। शंखचक्रगदापाणिं किरीटं पीतवाससं प्रसन्न

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वदनं देवं सर्वजनार्णजाम्रितं। ध्यात्वा पुनर्जलं हंसोगरुडभानुं जनार्दनं। एवमुच्चारयेद्ध्यायं तस्मिन्नालोकनाम्
त्रो। एकादश्यां निराहारः स्थित्वाहमपरेऽहनि। भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत। एवमुक्त्वा ततो रात्रौ
देवदेवस्य संनिधौ। जपन्नारायणं योगी स्वपेत्तत्र विधानतः। ततः प्रभाते विमलां नरो गत्वा सप्रहृष्टः।
इतरां वा तडागं वा गृहे वाथ यतात्मवान्। ध्यात्वा नारायणं देवं स्नात्वा मंत्रेण तेन मानवः। धारणं पोषणं
इतरां वा तडागं वा गृहे वा निर्यता स्नात्वा मनः। ध्यानायतनं को कीस्मुत्वा मंत्रेण तेन मानवः। धारणं पो षणं
त्वत्तो भूतानां त्वमेव सर्वदा। तेन सत्येन मां पापं या च मोचय पापं मुक्तो। अवलोकोदरता थांति कृष्णैः स्पष्टा
त्रिदेवतैः। तेनेमां मंत्रिकास्त्राष्टामाजं भाति तये धितां। तोय सर्वे रसा भित्वाऽस्थिता वरुण मर्वदा। तेनेमा
मंत्रिकांजाग्यपरतां कुरु सर्वाविरीं। एवमुद्दतथा तोयं प्रसा घात्मानमालभेय। त्रिः सत्वा शोषमृदयाकुउमालिस्य
वैजलेततस्मात्स्थितरः सम्यग्नत्सानजपुप चारतः। स्नात्वा चानश्यकं सत्वो पुनर्देवं गृहे प्रजेता नत्वाराध्य
महायोगिन्देवं नारायणं हरिं। केशवाय नमः पादौ कटिं दामोदराय च। ऊरू युग्मं नृसिंहाय उरः श्रीवत्स मारुत
धारिणे। कंठं कौस्तुभनाभाय वक्षः श्रीपतये तथा। त्रैलोक्यविजयायेति बाहू सर्वात्मनेशिरः। रथांग २६

धारिणे नमः स्वं चक्रं शंखं कूलाय निवारितां। गंभीरायेति च गदां मंभोजं भूशंतामहयेत्। एवमभ्यर्च्य देवेशं
देवं नारायणं प्रभुं। पुनस्तस्याग्रतः कुंभान् चतुरस्थापयेद्बुधः। जलपूर्णान् समाल्यान् वासितान्दनलेपि
तान्। धूपपत्रव सुस्वाला वासितान् वस्त्रावगुंठितान्। छादितान् स्नात्रपात्रैः स्वतिलपूर्णैः सकांचनैः। चत्वा
रस्ते समुद्रा स्युः कलशाश्चापरिकीर्तिताः। तेषां मध्ये सुमंपीठं स्थापयेत्तु स्वर्गसितां। तस्मिन् सौवर्णं साप्य
पंवा ताम्रं नारायणं तथा। सन्नोभसर्वपात्राणां पाशां पाशं प्रतिष्ठितां। तोयमध्ये च तत्स्थले तासितं मा
परमात्मा स्थितः। सौवर्णमत्स्यरूपेण सलादेवं जनार्दनं। वेदवेदांगसंयुक्तं स्मृतिस्मृतिविभूषितं। तत्राभ्ये
कविधैर्भक्ष्यैः फलैः पुष्पैश्च शोभितां। गंधधूपैश्च वस्त्रैश्च स्वर्चयित्वा यथाविधि। रसातलगतान्वेदा
न्यथा वेदत्वया हृता। मत्स्यरूपेण तद्वन्मां भवार्णव केशव। एवमुच्चार्य तस्याग्रे जागरं तत्र कारयेत्।
यथाविभवसारेण प्रभाते विमलेतथा। चतुर्णां ब्राह्मणानां च चतुरो दापयेद्धटान्। पूर्वं च बह्वृचेददद्यात्

वदनं देवं सर्वजगत्त्राणमच्युतं। ध्यात्वा पुनर्जपं हंसो गच्छ भानुं जनार्दनं। एवमुच्चार्य ये ध्यायन्ति तस्मिन्काले महाप्रभु
नो। एकादश्यां निराहारः स्थित्वा हरिपरो ह्यहं। मोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत। एवमुक्त्वा ततो राज्ञो
नो। एकादश्यां निराहारस्थित्वा हरिपरो ह्यहं। भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत। एवमुक्त्वा ततो राजा
देवदेवस्य संनिधौ। जपन्नारायणायेति स्वपेत्तत्र विधानतः। ततः प्रभाते विमले नरो गत्वा समुद्रगां।
इतरां वा तडागं वा गृहे वापि यता स्नानमाचरेत्। ध्यात्वा नारायणं चित्ते श्रुत्वा मंत्रेणानेन मानवः। धारणं पोषणं
त्वत्तो भूतानां देव सर्वदा। तेन सत्येन मां पाहि पापं यान्मे च यत्सुव्रते। अञ्जलिं जोदरतां तीर्थे निक्षिपेत्। स्पृष्ट्वा
त्वत्तो भूतानां देव सर्वदा। तेन सत्येन पापं मे पापं यान्मे च यत्सुव्रते। अञ्जलिं जोदरतां तीर्थानि करैः स्पृष्ट्वा
त्रिदैवतैः। तेनेमां मृत्तिकां स्पृष्ट्वा मामंजं भावितं त्वयैधितां। त्वयि सर्वे रसा नित्याः स्थिता वरुण सर्वदा। तेनेमां
मृत्तिकां आप्लवय त्वं कुरु सन्निधिं। एवं मंत्रं तथा तोयं प्रसाद्यात्मानमालभेत्। त्रिः स्नात्वा शेषमृद्या कुंडमासिरव्य
वैजयोन्नतस्माशिष्य न्तरः सम्यक्तसन्न्युपचारतः। स्नात्वा चावश्यकं कृत्वा पुनर्दैवगृहं व्रजेत्। तत्राराध्य
महायोगीन्द्रं नारायणं हरिं। केशवाय नमः पादौ कटिं दामोदराय च। ऊरू युग्मं नृसिंहाय उरः श्रीवत्स श्री ग्रु
धारिणे। कंठं कौस्तुभनाभाय वक्षः श्रीपतये तथा। त्रैलोक्यविजयायेति बाहू सर्वात्मने शिरः। रथांग २६

धारिणे नमस्तुभ्यं चक्रं शंखं सदाचेति वादितं। गंगाधरायेति च गदां सम्भोजं संशंतमर्चयेत्। एवमभ्यर्च्य देवेशं
देवं नारायणं प्रभुं। पुनस्तस्याग्रतः कुंभांश्च चतुरस्थापयेद्बुधः। जलपूर्णान्समाल्यांश्च सितचंदनलेपि
तान्। आम्रपल्लव संयुक्तान्सितवस्त्रावगुंठितान्। छादितांस्ताम्रपात्रैश्च तिलपूर्णैः सकांचनैः। चत्वा
रस्ते समुद्रास्तु कलशास्तु परिकीर्तिताः। तेषां मध्ये शुभं पीठं स्थापयेद्वस्त्रगर्भितं। तस्मिन्सौवर्णं रौप्यं
वा ताम्रं वा दारवं तथा। अलाभे सर्वपात्राणां पालाशं पात्रमिष्यते। तोयपूर्णे च तत्कृत्वा तस्मिन्ना
रोप्य ततो न्यसेत्। सौवर्णं मत्स्यरूपेण स्थापयेज्जनार्दनं। वेदवेदांग संयुक्तं स्मृतिस्मृतिविभूषितं। तत्राने
कविधैर्भक्ष्यैः फलैः पुष्पैश्च शोभितं। गंधधूपैश्च वस्त्रैश्च अर्चयित्वा यथाविधि। रसातलगतान्वेदा
न्यथा वेदस्थितो ह्यतां। मत्स्यरूपेण तद्वन्मां भवानुद्धर केशव। एवमुच्चार्य तस्याग्रे जागरं तत्र कारयेत्।
यथाविभवसारेण प्रभाते विमले तथा। चतुर्णां ब्राह्मणानां च चतुरो दापयेद्घटान्। पूर्वं च बह्वृचे दद्यात्

तो मे दक्षिणं तथा।यजुः शाखान्वितेदधात्साम्नि मंधमृतुनमां उत्तरं कामतो दद्यादेष एवं विधिः स्मृतः।ऋग्वेदः
प्राग्यतां पूर्वे सामवेदस्तु दक्षिणे।यजुर्वेदः पश्चिमतो अथर्वा चोत्तरेण तु।अनेन क्रमयोगेन प्रयतां निमिति
वाचयेत्।मत्स्यरूपं तु सौवर्णं मासार्यानिवेदयेत्।गंधपुष्पादिवस्त्रैश्च संपूज्य विधिवत्क्रमात्।य
स्त्विमं सरहस्यं च मंत्रं वै वोपपादयेत्।विधानं तस्य वै दानात्दत्वा कोटिगुणोत्तरं।प्रतिपद्यगुरुर्यस्तु मोहा
द् प्रतिपद्यतो सजन्मकोटिं नरके पच्यते पुरुषाधमः।विधानस्य प्रदाता यो गुरुरित्युच्यते बुधैः।एवं दत्वा
विधानं तस्मै श्रद्धया तु समर्चयेत्।विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या सदक्षिणं।भूरिणा परमान्नेन ततः पश्चा
त्स्वयं नरः।भुंजीत स[illegible] विप्रैर्वाग्यतः संयतेन्द्रियः।अनेन विधिना यस्तु धरणीव्रतमाचरेत्।तस्य पुण्यफ
लं यावत्संख्यातुं न शक्यते।यदि वक्त्रसहस्राणां सहस्राणि भवंति हि।आयुष्यं प्राप्य सत्यं भवेद्यदि मनुजोत्र प्रालक्ष
तात त[illegible]तस्य धर्मस्य फलं वक्तुं न भवेत्।पठेद्वा श्रावयेद्वा यो द्वादशीकल्पमुत्तमां।शृणोति वा स पापैः स १७

र्वैर्देवैः प्रमुच्यते इति॥ ॥इति धरणीव्रते मत्स्यद्वादशीव्रतं॥ ॥अथ पौषमासे द्वादश्यां पूर्ववद्व
नियमस्नानादिकं कृत्वा कूर्मरूपिणं देवं संपूज्य द्वादश्यां मासार्धपलयद्यात्।कलशपात्रादिविधि समाचरेत्।शी
र्षे द्वादश्यां तु एवं कार्यः।तदुक्तं वाराहपुराणे।तथैव पौषमासे तु अमृतं मथितुं सुरैः।तत्र कूर्मो भवद्देव
स्वयमेव जनार्दनः।तस्य यं तिथिः कूर्मद्वादशी वै कूर्मरूपिणः।पौषमासस्य वै शुक्ला द्वादशी शुक्लप
क्षतः।तस्यां गंधं तु संकल्प प्राग्वत्स्नानादिकाः क्रियाः।निर्वर्त्याराधयेदात्मा मे द्वादशीं जनार्दन।एवमुक्त्वा तु
मुनिश्रेष्ठ देवदेवं जनार्दनमिति।कूर्मायपादौ प्रथमं नमः नारायणायेति हरेः कटिं वा।संकर्षणायेत्युद
रं विशोकेति तु उरो भवायेति तथैव कंठं।सुबाहवे चेति भुजौ शिरश्च नमो विशालायपरस्थानसारं।स्वनाममं
त्रेण सुगंधपुष्पैर्नानाविधैर्वैद्यैः विधिः पूजयेच्च।अथ चैवं कलशं तदग्रे संस्थाप्य माल्यैः सितवस्त्रदा
मा तीरलग्नं तु पूरे वस्त्रयुक्तां सुवर्णसहितं समर्पयंतु देवं।समंदरं कूर्मरूपेण कृत्वा संस्थाप्य ताम्रे घृतपूर्ण
पात्रे परे पस्योपरि कंनिवेश्य तं ब्राह्मणाय वामेवं तु दद्यादिति।दानं ब्राह्मणभोजनादि विधिः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पूर्वोक्त एव स्यात्॥ ॥इति कूर्मद्वादशीव्रतं॥ एवं माघशुक्लैकादश्यां सौवर्णं वराहरूपिणं देवं सर्वबीजसंपूर्णे कलशो
परिस्थापिते सौवर्णादिपात्रे स्थापयित्वा संपूज्य द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। पूजाविधिस्तु मार्गशीर्षैकादशीवदेव।
तदुक्तं वाराहपुराणे। एवं माघे सिते पक्षे द्वादशी धरणी भवेत्। वाराहस्य च पूजायां सुनेः परमधार्मिके। पूर्वकल्प
वराहायेति पादौ तु माधवायेति वै कटिं। क्षेत्रज्ञायेति जठरं विश्वरूपेत्युरो हरेः। सर्वज्ञायेति कंठं तु प्रजानां पतये
शिरः। प्रद्युम्नायेति च भुजौ दिव्यास्त्राय सुदर्शनं। अमृतोद्भवाय शंखं तु एवमर्च्य ततो विधिरिति। प्रतिमां स्वरूपं तु।
तत्र शक्त्या तु सौवर्णं वाराहं कारयेद्बुधः। दंष्ट्राग्रेणोद्धृतां सद्यां सपर्वतवनां महीं। माधवं मधुहंतारं वाराहं रूपमा
गर्भ स्थितं। सर्वबीजभृते पात्रे रत्नगर्भे घटोपरि। स्थापयेत्परमं देवं जातरूपमयं हरिमिति। दानार्थं तु विधिः पूर्वोक्त एव
वा॥ ॥इति वाराहद्वादशीव्रतं॥ ॥अथ फाल्गुनशुक्लैकादश्यां पूर्ववदुपोष्य सौवर्णं नृसिंहं सौवर्णादिपा
त्रे कलशोपरि संस्थाप्य पूजयित्वा द्वादश्यां ब्राह्मणाय निवेदयेत्। अन्यः सर्वोपि विधिः पूर्वोक्त एव। फाल्गुने।
तदुक्तं वाराहपुराणे। तद्वत्फाल्गुनमासे तु शुक्लपक्षे च द्वादशी। उपोष्य प्रोक्तविधिना हरिमाराधयेत्सुधीः। १८

नृसिंहायेति पादौ तु गोविंदायेत्युरू तथा। कटिं विश्वभुजे पूज्य अनिरुद्धेत्युरस्तथा। कंठं तु शितिकंठाय पिंगकेशाय वै शिरः।
असुरविध्वंसनायेति चक्रं तोयात्मने तथा। शंखमित्येवं संपूज्य गंधपुष्पफलैस्तथा पोति। इति नृसिंहद्वादशीव्रतं।
रूपमेवार्द्दकी। तत्रामर्द्दकीतलस्थितं विष्णुं संपूज्य प्रदक्षिणं कुर्यात्। तदुक्तं भविष्योत्तरे। फाल्गुने मासि शुक्लायामे
कादश्यां जनार्द्दनः। वसत्यामलकीवृक्षे यस्मात्स जगत्पतिः। तत्र संपूज्य देवेशं शक्त्या कुर्यात्प्रदक्षिणं। उपोष्य
विधिवत्स्वर्गं विष्णुलोके महीयते इत्यामर्द्दकी॥ अथ चैत्रशुक्लैकादश्यां उपोष्य सौवर्णं वामनं संपूज्य छत्रि
कादिसंयुक्तं द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। तदुक्तं वाराहपुराणे। एवमेव तु मासि चैत्रे शुक्लपक्षे द्वादशी। उ
पोष्याराधयेत्सम्यग्देवं देवं जनार्द्दनेति। वामनायेति पादौ तु विष्णवे कटिमर्चयेत्। वासुदेवेति जठरमुर
रः संकर्षणाय च वा कंठं विश्वभृते ततः शिरो वै व्योमरूपिणे। बाहुं विश्वजिते पूज्य स्वनाम्ना शंखचक्रके। प्रा
गुक्तपात्रे संस्थाप्य वामनं ब्राह्मणे बुधैः। यथाशक्त्या कृतं कृत्स्नं पातयुक्तो प्रवीतिनं। कुंडिकां स्थाप्य पा
र्श्वे तु छत्रिकां पादुके तथा। अक्षमालां च संस्थाप्य वंशिकां च विशेषतः। एतैरुपस्करैर्युक्तं प्रभाते सु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पीनुधीरये त्रामापनाम्ना तु मेघुन्तं प्रादुर्भावविधानकं। आपता
द्विजापतां। दापयेत्खायतां विष्णुः कूर्मरूपी तु धीरये त्रामापनाम्ना। आपतां। कूर्मरूपाय नाभि त्वादि प्रयोगः स
मितेति सर्वत्र विशेषः प्रद्राज्ञिति इति मत्स्यरूपा केशवः आपतां। कूर्मरूपाय नाभि त्वादि प्रयोगः स
९ र्वत्र ईश्वः। इति वामनद्वादशी अर्त।। अथ वैशाखमासे शुक्लैकादश्यामुपोष्य सौवर्णं परशुरामं कोरखस
द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। तदुक्तं वाराहपुराणे। वैशाखे च्यवने वैतु संकल्पविधिना नरः शुक्लपक्षस्य।
जामदग्न्याय पादौ तु उदरे सर्वधारिणे मधुसूदनायेति कटिं उरः श्रीवत्सधारिणे। शिरः सहस्रशीर्षे
जामदग्न्याय पादौ तु उदरे सर्वधारिणे। दक्षिणे
यशांस्यचक्रे स्वनामत इति। प्रतिमास्वरूपं तु। जामदग्न्येति विख्यातं नाम्ना क्षेत्रविनाशनं। दक्षिणे
परशुं हस्ते तस्य देवस्य कारयेत्। वैणवे तु पात्रेण तस्मिन् संस्थापयेद्धरिमिति। इति जामदग्न्यद्वादशी।
अथ ज्येष्ठशुक्लैकादश्यां सौवर्णं रामलक्ष्मणौ संपूज्य द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। विधिस्तु प्रागुक्त एव। मंत्रे आसन
तु विशेषः। तदुक्तं वाराहपुराणे। ज्येष्ठमासे पूर्वेण संकल्पविधिना नरः। अर्चयेत्परमं देवं पुष्पैर्नाना १२
विधैः शुभैः। नमो रामाभिरामाय पादौ पूर्वं समर्चयेत्। त्रिविक्रमायेति कटिं धृतविश्वाय चोदरं। उरः

संवत्सरायेति कंठं संवर्ताय च बाहू सर्वास्त्रधारिणे वा हस्त नाम्ना स्वरथांगके। सहस्रशिरसेऽभ्यर्च्य शिरस्तस्य
ह् महात्मनः। आज्ञैत्र मुगच्छेत् सौवर्णौ रामलक्ष्मणौ। अर्चयित्वा विधानेन प्रभाते ब्राह्मणाय तौ। दातव्यौ म
नसा कामं मीडतापुरुषेण विति। ।।इति रामद्वादशी।। ।।आषाढशुक्लैकादश्यामुपोष्य पूर्वोक्तविधिना
चतुर्व्यूहं वासुदेवं संपूज्य द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। मंत्रेषु विशेषः। तदुक्तं वाराहपुराणे। वासुदेवाय पादौ तु
कटिं संकर्षणाय च। प्रद्युम्नायेति जठरं मनिरुद्धाय वै उरः। चक्रपाणयेति भुजौ कंठं भूपतये तथा। स्वनाम्ना
शंखचक्रे तु पुरुषायेति वै शिरः। एवं च तं वासुदेवं तु चतुर्व्यूहं सनातनं। तमभ्यर्च्य विधानेन गंधपुष्पादि
भिः क्रमात्। प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्वेदवादिविशुद्धात्मने इति। वासुदेव संकर्षण प्रद्युम्नानिरुद्धाय तु व्यूहा।।
इति वासुदेवद्वादशी मता। ।।अथ श्रावणशुक्लैकादश्यां दामोदरनामानं देवमभ्यर्च्य पूर्वोक्तविधिना
द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। मंत्रेषु विशेषः। यदुक्तं वाराहपुराणे। दामोदराय पादौ तु हृषीकेशाय वै कटिं। सना
तनेति जठरं उरः श्रीवत्सधारिणे। सुचक्रपाणयेति भुजौ कंठं च हरये तथा। मुंजकेशाय च शिरो भद्राय इति शिखां तु।

स्वनाम्ना शंखचक्रे तु प्रजयेत्परमेश्वरं। कांचनं देवदेवं तु दामोदरसनामकं। भागवतब्राह्मणे दद्याद्वेदवे
दांगपारग इति। इति दामोदरद्वादशीव्रतं। एवं भाद्रपदस्य शुक्लैकादश्यां सौवर्णं कल्किरूपिणं। देवं पूर्वो
क्तविधिना समभ्यर्च्य द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। मंत्रस्तु वाराहपुराणे। नमोस्तु कल्किने पादौ हृषीके
शाय वै कटिं। म्लेच्छप्रध्वंसनायेति जगन्मूर्त्ते तथोदरं। शितिकंठाय कंठं तु खड्गपाणेति वै भुजौ चतुर्भु
जायेति हस्तौ विश्वमूर्त्तेति वा शिरः। एवमभ्यर्च्य मेधावी भागवतायायतो ददात्। विन्यसेत्कल्किनं देवं
सौवर्णं तत्र कारयेत्। कृत्वा प्रभाते विप्राय प्रदेयं शास्त्रवित्तमे। इति कल्किद्वादशीव्रतं। एवमा
श्विनशुक्लैकादश्यां पद्मनाभरूपं देवं संपूज्य द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। विधिस्तु पूर्व एव मंत्रेषु विशेषः। य
थावराहे। तद्वदाश्वयुजे मासि द्वादश्यां शुक्लपक्षतः। संकल्प्याभ्यर्च्य यद्देवं पद्मनाभं सनातनं। पद्मनाभाय पादौ
तु कटिं वै पद्मयोनये उदरं शर्वदेवाय पुष्कराक्षाय वै उरः। अव्ययाय तथा पाणिं शार्ङ्गदस्त्राणि पूजयेत्। व्रतक
प्रभवाय शिरः पूज्य शार्ङ्गवदग्रे घटं न्यसेत्। तस्मिन्सौवर्णकं देयं पद्मनाभं तु विन्यसेत्। एवमेव तु संपूज्य २०

गंधपुष्पादिभिः क्रमात्। व्यतीतायां तु शर्वर्यां ब्राह्मणाय निवेदयेत्। इति पद्मनाभद्वादशीव्रतं। अथ
कार्त्तिकशुक्लैकादश्यां सौवर्णं योगीश्वरं योगनिद्रास्थितं संपूज्य द्वादश्यां ब्राह्मणाय दद्यात्। शृणु राजन्महा
बाहो कार्त्तिके मासि द्वादशी। उपोष्य विधिना येन यथा स्यात् आप्यते परां। प्राग्विधानेन संकल्प्य तद्धस्ता नं तु
कारयेत्। विभवेनार्चयेद्देवं नारायणमकल्मषं। नमः सहस्रशिरसे शिरः संपूजयेद्धरेः। पुरुषायेति
च भुजौ कंठे वै विश्वरूपिणे। ज्ञानास्त्रायेति चास्त्राणि श्रीवत्साय तथा उरः। जगद्ग्रसिष्णवे पूज्य मुदरं
दिव्यमूर्त्तये कटिं हस्तपादाय पादौ देवस्य पूजयेत्। आनुलोम्येन देवेशं पूजयित्वा विचक्षणः। नमोदा
मोदरायेति अंगं पूजयेद्धरेः। एवं संपूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटान्। स्थापयेद्रत्नगर्भांस्तु सितचंद
नचर्चितान्। स्रग्दामबद्धसुग्रीवान् सितवस्त्रावगुंठितान्। स्थापितांस्ताम्रपात्रैस्तु तिलपूर्णैः सकांच
नैः। चत्वारः सागराश्चैव कल्पिता राजसत्तमाः। तन्मध्ये प्राग्विधानेन सौवर्णं स्थापयेद्धरिं। षोडशारं व्रतक
तथा चक्रेस्य जोभिर्वा कुभिर्दतो। योगीश्वर योगनिद्राशयानं पातमानसं। तमप्येवं तु संपूज्य जागरं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

न च कारयेत्। कुर्यात्तु वैष्णवं यागं यजेद्योगाश्रयं हरिं। एवं कृत्वा प्रभाते तु ब्राह्मणान्प्रतिवेदयेत्। इति। इति श्री
योगाश्रयैकादशीव्रतं। । इति धरणीव्रतानि समाप्तानि। अथ मिश्रा विरुद्धादिकं निरूप्यते। एकादशी गुरुवारेण
मिश्रा। यदुक्तं गुरुकेण प्रतिपत्संपूर्णा एकादश्येत्यादि। सोमवारेण विरुद्धा। तदुक्तं। चंडेश्वरो न राधायां पूर्वाषाढा विशा
खका। एकादशी त्रयोदश्यो न हि योगाः प्रकीर्तिता इति। एकादश्यां नर्त्तनादि कर्म कार्यं। तं दासुनर्त्तनं क्रियेत्युक्त
मेव। एकादश्यां शरण्यपुष्पाणि नरपादेत्। तथा चोक्तमेव। नरपचर्मतिथिनिति पौषमुक्तैकादशीमन्वादिः। ए
कादशी च पौष इति। सर्वास्वेकादशीषु तिथिपत्नी शिवः प्रजाः। तदुक्तं। एकादश्यां शिवस्येवेति। धनस्येक
रयहे एकादश्यमुना। उक्तं च परतन्त्रापेवेति। एकादश्यां आग्नेयां दिशि योगिनी सा तु रथ्यायात्रा न कार्या।
॥ ॥ इति श्री सूर्यपण्डितमहामहोदधिविरचिते निर्णयामृते एकादशीनिर्णयः। द्वादशी तिथि रूपवायो एकाद
शी युतैव ग्राह्या। तदुक्तं निगमे। कुर्यादेकादशी युक्तेति। कर्मे। त्रयोदशी विद्धा निषिद्धा। श्रवण युक्ता श्रवण श्रीमज्ज
द्वादशीति॥ ॥ सं १७८३ वैशाख कृष्ण एकादश्यां गुरुवारे लिखितं पंड्या श्री गणपति जो सुतनुना विद्याधर २१
णेदं स्वस्ति॥ ॥